

URALKODÓI HÉTKÖZNAPOK

A magyar történelem iránt érdeklődő „átlagos” olvasó Ferenc József-képe szinte kizárólag hivatali működéséhez, hivatalos eseményeken való megjelenéséhez kötődik. Rövid írásunkban ezért két olyan részterületre hívjuk fel a figyelmet, amelyek talán nagyobb bepillantást engednek a király hétköznapijaiba. Az első az uralkodó személyi védelme, ahol általában passzív elfogadó volt, a második pedig a vadászat, amely talán hosszú évtizedeken át szinte az egyetlen terület, ahol az érzelmei is tetten érhetők.

A századfordulót megelőző évtizedben az anarchisták számos merényletet követtek el Európában. A legismertebb eset kétségtelenül Erzsébet királyné meggyilkolása volt Genfben, de legalább ennyire figyelmeztető lehetett Umberto olasz király, Sagasta spanyol miniszterelnök és Carnot francia köztársasági elnök meggyilkolása, vagy a III. Napóleon elleni sikertelen bombamerénylet.¹ Ezekben a merényletekben közös vonás az elkövetők anarchista szellemisége és olasz nemzetisége. Elsősorban kiterjedt nemzetközi kapcsolataik, nyomon követésük nehézségei és az államok vezetői elleni merényletek miatt tartották veszélyesnek őket, ami ellen nemzetközi összefogással próbáltak fellépni.²

Új veszélyforrásként – Bosznia annexióját követően rendszeressé vált az uralkodót fenyegető, Szerbiához köthető merényletkísérletek emlegetése. 1908-ban a bécsi rendőrigazgatóság Belgrádból szerzett bizalmas értesülései szerint „egy szerb wojwoda” 10 000 frankért 10 embert bérelt fel, hogy Bécsben vagy Budapesten öljék meg a királyt.³ Egy évvel később a közös hadügyminisztérium értesülése alapján indult vizsgálat. Tudomásukra jutott, hogy Szerbia állítólag orosz terroristákat fogadna fel, akiknek a feladata Ausztria és Magyarország befolyásos politikusainak a megölése, fontos épületek és közlekedési csomópontok, vasutak elleni merényletek elkövetése lenne.⁴

Az uralkodó személyét érintő fenyegetés – egy-egy esetet leszámítva – tehát nem volt elég konkrét, hogy kiemelt esetként kezelhették volna, ezért Ferenc József védelmének egész hálója alakult ki. Magyarországi látogatásai alkalmával biztosítani kellett megérkezését, az esetleges programokat és az elutazást. A vasúton érkező király vonatát is ennek megfelelően állították össze, illetve pontosan meghatározták a személyzet feladatait. A szerelvényt induláskor átvizsgálták, az állomásokon a király vonatának áthaladása előtt be kellett szüntetni a tolatásokat. Az udvari lokomotív meghibásodása esetére állandó készenlétben álltak tartalék mozdonyok, amelyek közül az egyik folytonosan egy állomásnyi távolságból követte a különvonatot.⁵ Rendszeresen ellenőrizték a biztosítóberendezéseket, a sínek és a talpfák állapotát.⁶

¹ Meggyilkolták Umberto olasz királyt! Huszadik Század 1900. augusztus. <http://www.huszadikszazad.hu/politika/meggyilkoltak-umberto-olasz-kiralyt>, 2013. január 15.

² MNL OL BM Res. 36. d. 1900. 5. t. 808. sz.

³ MNL OL BM Res. 61. d. 1908. 5. t. 723. sz.

⁴ MNL OL BM Res. 63. d. 1909. 5. t. 32. sz.

⁵ *P.*: Hogy utazik a magyar király? Vasárnapi Újság. 1906. február 11.

⁶ *Frisnyák Zsuzsa* 2000: 68.

Az 1890-es évekre a vasútvonalak ellenőrzésén túlmenően kialakult a király személyi biztosításának az a rendszere is, amelyen csak a legkritikább esetben változtattak. Különbséget tehetünk a budapesti és a vidéki utazások között, mert a fővárosi „bevonulások”, nagyobb tömegeket mozgató rendezvények esetén a legkritikább esetben találkozunk a mai értelemben vett testőri tevékenységgel. 1867 márciusában, az uralkodó díszes bevonulásakor úgy tervezték, hogy az útvonal teljes hosszában „a testületek, zászlóik és jelvényeikkel, nemkülönben az összes hitfelekezetű tanuló ifjúság képezendnek élő sorfalat”.⁷ Az elképzelés nem igazán vált be, mert a lelkes tömeg gyakran elállta a menet útját, az uralkodó csak jelentős késéssel érkezhetett meg a budai Várba.⁸

1892-ben, a koronázás 25 éves jubileuma alkalmával szintén a tömeg lezárt területektől való távol tartását, irányítását, kontrollját kellett mindenekelőtt megoldaniuk. Kiemelten foglalkoztak az uralkodó megérkezésének és a bevonulási díszmenetnek a biztosításával, a fáklyásmenet alatt a Lánchídra csak kisebb csoportokban engedték fel az ünneplőket. A budapesti főkapitány elsősorban a kordon, nem pedig egy esetleges merénylet miatt tartotta szükségesnek 5000 katona igénybevételét.⁹

Több visszaemlékező kiemeli, hogy Ferenc József utazásai alkalmával ki nem állhatta személyének szigorú védelmét, amit kíséretének mindenkor figyelembe kellett vennie. „Amerre az udvari vonat elbogarogott, sehol egy csendőr. De ha jobban a fák háta mögé, a hidak környékére, vagy a bozótba néztünk, mindenütt megvillant a csendőr szuronya. Budapesten az elutazáskor a kíséret néhány perccel a király fogata előtt, egyenként hajtattott ki a pályaudvarra, és ott sorfalat állva, a főpolgármesterrel, a polgármesterrel, a rendőrfőkapitánnyal és a Magyar Államvasutak elnökgazgatójával együtt vártuk be a király érkezését. Az útvonalon pedig a közönség állt sorfalat. Sehol sem volt egy rendőr sem; ha egy udvari kocsi feltűnt az uccasarkon, mind eltűnt. De ha jobban benézett az ember a mellékucskába, a falhoz lapulva ott állt a rendőr, többedmagával. A közönség soraiban pedig lehetett detektív akárhány.”¹⁰ Az idézet inkább csak a király gondolkodásmódját, elvárásait mutathatja be, a díszes bevonulások alkalmával természetesen nem lehetett eltüntetni a rendre felügyelő több száz rendőrt vagy katonát, a rendszeres vidéki utazásokon pedig a csendőrök nem bújhattak a bokrok mögé. Feladatuk ugyanis sokkal inkább a megelőzés, mintsem a hintóban ülő személy közvetlen védelme volt.

Vidéki utazás esetén különbséget tehetünk a Budapestről kiinduló hivatalos utazások, vadászatok, illetve a Bécsből induló, nyugat-magyarországi utak között. A birodalom fővárosából általában egy-két napos hadgyakorlatokra jött az uralkodó Magyarországra. Ezek az alkalmak elsősorban abban különböztek azoktól, amelyek Budapestről indultak, hogy Bécsből gyakran még a miniszterelnökséget sem értesítették, a látogatásról egyedül a helyi hatóságok szereztek – véletlenül, vagy legalábbis teljesen esetlegesen – tudomást. Az uralkodó sokszor egy-két nappal a gyakorlat előtt döntött az utazásról, így fogadása a felkészületlen városokat és megyéket szinte megoldhatatlan feladat elé állította.

A Budapestről távoli vidékekre történő, többnapos, egy-két hetes utaknál szükség volt a helyi előkészületek összehangolására, szorosabb ellenőrzésére, ezért az országos hatáskörű szervezetek (minisztériumok, csendőrség stb.) átvették az irányítást. A közbiztonság fenntartásáért

⁷ MNL OL BM Eln. 2. cs. 1867. I. t. 62. sz.

⁸ Pesti Napló. 1867. március 13.

⁹ MNL OL BM Eln. 145. csomó 1892. I. t. 1476. sz.

¹⁰ Pápay István 1928: 53–54.

és az uralkodó védelméért az illetékes csendőrkerület parancsnoka felelt, a megyékben a fő- és alispánnal, a községek vezetőivel, nagyobb városok érintésekor pedig a város polgármesterével, főispánjával, rendőrkapitányával kellett együttműködni. Ezekben az esetekben természetesen nem volt utasítási joga, de nem találtunk példát arra, hogy az együttműködésben komolyabb fennakadások alakultak volna ki. A vidéki hatóságok jól érzékelhetően respektálták a belügyminisztériumot (a korszakban többnyire a miniszterelnök vezette a belügyi tárcát is) és ennek a rend fenntartásában elsődleges végrehajtó szervét, a csendőrséget.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a király személyének védelme érdekében a hatóságok minden rendelkezésre álló eszközt bevetettek. A helyi ismeretet biztosító közigazgatás és csendőrség igyekezett az uralkodó viszonylag távoli környezetét ellenőrizni, kiszűrte az esetleges veszélyforrásokat, de egy jól megszervezett merénylettel szemben valószínűleg tehetetlenek lettek volna. Hiányzott ugyanis Ferenc József együttműködési készsége, hozzájárulása a személyéhez közeli védelem megszervezéséhez, megjelenéséhez, így – amint az 1914-ben Sarajevóban Ferenc Ferdinánd esetében bebizonyosodott – csupán a véletlennek, a tényleges szándék hiányának köszönhető, hogy nem történt szerencsétlenség.

**

Második vizsgált témánk, a vadászat évszázadok óta a Habsburgok legkedveltebb szabadidős tevékenységei közé tartozott. A „vadállatok” és a fegyverek iránt gyermekkorától különös érdeklődést tanúsító Ferenc József 4 éves korában, karácsonyra kapta első puskáját. Környezete is mindent megtett, hogy a gyermeket a család hagyományos szórakozása, a fegyelmet és kitartást, ugyanakkor a nemesnek tartott gondolkodást is megkövetelő időtöltés felé terelje. Ferenc Károly kiskorától magával vitte fiát vadászataira a Hütteldorf melletti vadasparkba, majd későbbi nevelője, a gyakorlott vadász hírében álló Bombelles gróf is mindent megtett a főherceg érdeklődésének felkeltése érdekében. Az első szarvast Ferenc József édesapja kíséretében a hütteldorfi parkban ejtette el 12 éves korában.¹¹ A szenvedély korai kialakulásának talán legjellemzőbb eseteiként tartják számon, hogy a 13 éves korában elejtett első zerge levágott „szakállát” évtizedekig hordta büszkén a vadászkalapjára tűzve.

Bár az 1867 előtti két évtizedről csak meglehetősen töredékes adatokkal rendelkezünk, az ezt követő időszak eseményei arra engednek következtetni, hogy az uralkodói vadászatok súlypontja jelentősen Magyarország irányába tolódott el. Ennek a magyarázata jórészt a gödöllői kastély vonzásában keresendő, amelyet a magyar kormány 1867-ben megvásárolt egy angol/belga banktól, majd koronázási ajándékként a királyi párnak ajándékozott, akik azonban csupán a használati jogra tartottak igényt.¹² Ennek ellenére rendkívül sokat költöttek a birtokra, területe az 1870-es évek elejének 30 000 kataszteri holdjáról – vételekkel és bérletekkel – 1891-re kb. 60 000 holdra nőtt. Ferenc József Pettera Hubertet nevezte ki gödöllői fővadásszá, aki teljesen átszervezte a koronauradalmat. Új vadászati szabályzatot adtak ki, helyrehozták az elhanyagolt létesítményeket,

¹¹ Hermann Prossinagg 1996: 272. Bár valós alapja nincs, a Habsburgok vadászat iránti szenvedélyéről sok mindent elárul az a szóbeszéd, miszerint Ferenc Károly 1848-ban azért mondott le fia javára a trónról, hogy minden idejét továbbra is a vadászatnak szentelhesse. Zoltán János 2006: 23.

¹² Farkas József 2004: 20.

Galgamácsán új vadászkastélyt, Ecskenden vadaskertet hoztak létre. A szakszerű kezelésnek köszönhetően a vadállomány megsokszorozódott, a századfordulót megelőző húsz évben csak szarvasból közel 1500 bikát, valamint csaknem 3000 tehenet és borjat ejtettek el. Vaddisznó eredetileg nagyon kevés volt, a betelepítéseknek köszönhetően azonban 1879-től lehetőség nyílt a vadászatára, 1907-ig 868 db került terítékre. Mezei nyúlból 1898-ig több mint 45 000, fácánból és fogolyból pedig összesen mintegy 55 000 került puszkavégre, szőrmés és szárnyas ragadozókból (szarka, varjú, róka stb.) csaknem 63 000 darabot ejtettek el.¹³

Korabeli feljegyzések szerint Ferenc József saját dolgozószobáját is vadászati emléktárgyakkal zsúfolta tele, kitömött sas, fácán, fajdkakas, vaddisznóagarak „kettesével egy-egy fatábláskára vannak helyezve s rajta a vadászat helye s pontos ideje”, sok róka farkok és kitömött rókafej, a padlón medvebőr kapott helyet a szobában.¹⁴ Gödöllő szerepe azonban az uralkodópár életében az évtizedek alatt jelentősen megváltozott. Míg az 1860-as évek végén és az 1870-es években előszeretettel töltötték ott együtt az idejüket, később, Erzsébet egyre ritkább magyarországi tartózkodásával együtt a családi pihenőhely szerepe is elhalványult. A király tartózkodásai is egyre rövidültek. Az 1870-es években még gyakran előfordult, hogy célszerűségi szempontból, a vadászati napok minél teljesebb kihasználása érdekében napokig a gödöllői kastélyban tartózkodott. Később viszont az vált szokásává, hogy vonattal kora reggel érkezett a gödöllői állomásra, onnan kocsival a vadászat színhelyére hajtattott, majd délután ismét vonatra ült, és Budára távozott. Ebben csak akkor észlelhető változás, amikor a királyné is Magyarországon töltötte idejét, mert akkor természetesen együtt költöztek a kastélyba.

A Ferenc József életével foglalkozó szakirodalom előszeretettel emeli ki az uralkodó hihetetlen munkabírását, általánosnak tekinti a kora reggeli ébredéstől késő estig tartó „hivatalnoki” munkavégzést. Ebben az értelemben, a hétköznapi tekintetben érdemes megvizsgálnunk, hogy a király magyarországi tartózkodásából mennyi időt töltött vadászattal. Egy 1869-es tudósítás szerint az azt megelőző évben Ferenc József összesen 82 vadászaton vett részt, ahol 332 különféle vadat ejtett el. Ebből Magyarországra 32 nap, illetve 108 vad jutott.¹⁵ Ebben az évben a király a korábbiakhoz képest kiemelkedően sok időt, 9 alkalommal összesen 130 napot tölt Magyarországon, és ennek csaknem 25%-át vadászatokkal töltötte.¹⁶ 1870-ben a 70 magyarországi nap közül 18-at tölt gödöllői vadászattal, 1892-ben a 67 napból 3-at, 1911-ben pedig az 55 napból egyetlen napot sem töltött nálunk vadászattal. Az évtizedek alatt jelentősen csökkent az uralkodó mobilitási hajlandósága, ami ezen adataink szerint nemcsak a magyarországi tartózkodását, hanem ennek vadászatra, szórakozásra fordított idejét is érintette. Ugyanakkor ki kell emelnünk, hogy – tekintettel arra, hogy a vadászat egész napos elfoglaltságot jelentett – ezeken a napokon, a kora reggeli órákat leszámítva az uralkodó nem végzett hivatali munkát, ami a róla kialakult korábbi sematikus képet legalábbis módosítja. Kora reggel érkezett az általa napokkal korábban kijelölt leshelyre, ahová szinte minden alkalommal csak egy vadász kísérte, a társaság többi tagja más-hol kapott elhelyezést. A lőállások kiválasztásánál gyakran nem a legjobb helyekre ment, a kilövési statisztikák szerint a legritkább esetben ejtette el ő a legtöbb vadat. Előre meghatározott helyen és időben, általában 12-kor rövid reggelire került sor. „Az erdőkben venni szokott

¹³ Walleshausen Gyula 2009: 58–60.

¹⁴ Ripka Ferencz 1896: 30.

¹⁵ Vadász és Versenylap, 1869. március 20.

¹⁶ A magyarországi tartózkodás meghatározásához kiindulópontként Doris Diess adatait használtam, amelyeket saját adataimmal néhány helyen pontosítottam. Doris Diess 2000.

villásreggeli igen egyszerű (2-3-féle sült, fehérbor és kávé). A már előre megrendelt helyeken egy udvari asztalnak egy kis virág-etage formájú öszverakható állványt leterít fehér abrosszal, s körülrakja a reggelit, mit a magas vendégek 10 perc alatt elköltenek; – igen ritka eset, hogy az étkezés tovább tartana.”¹⁷ Ezt követően délután 4–5 óráig folytatódott a vadászat. Több visszaemlékező egybehangzó véleménye szerint az uralkodó rendkívül türelmes és kitartó volt, de percre pontosan csak addig vadászott, amit előre meghatározott.

A vadászatoknál inkább Ferenc József elvárásai, semmint az előírások érvényesültek. A ruházatban is megkövetelte az erdő, a vadak és általában a vadászat tiszteletét, amihez a hagyományok követése is hozzátartozott, a divat viszont távol állt tőle. Ugyanez az elv érvényesült a vadászatoknál használt fegyverek esetében is. Sokáig elöltöltő puskával vadászott, de általánosságban is elmondható, hogy fegyverei mindig évtizedekkel maradtak el a legmodernebbektől. Nem szerette a távcsöves puskát sem, mert úgy gondolta, hogy a vadaknak is meg kell adni az esélyt a túlélésre.

Összefoglalóan megállapítható, hogy Ferenc József vadászatai magánéletének olyan ritka momentumai engednek bepillantást, amelyekben az uralkodó legalább részben megnyílt közvetlen környezete előtt. Kiderült, hogy a zárkózott hivatalnoki külsőt rövid időre képes volt levetkőzni, kedvenc időtöltése alatt gyermeki örömmel, szenvedéllyel vetette bele magát a „küzdelembe”, ami uralkodásának első két évtizede után kétségtelenül hozzájárult magyarországi elfogadásához.

¹⁷ Vadász és Versenylap, 1869. április 10.

Források

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (MNL, OL),
Belügyminisztérium (BM), Elnöki iratok (Eln.) 2., 145. csomó.
BM, Reservált iratok (Res.) 36., 61., 63. doboz.

Nyomtatott források

Huszadik Század (1900)
Pesti Napló (1867)
Vadász és Versenylap (1869)
Vasárnapi Újság (1906)

Hivatkozott irodalom

Diess, Doris: Die Reisen Kaiser Franz Josephs I. 1867–1916. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien 2000.
Farkas József: A gödöllői koronauradalom felügyelete és igazgatása a dualizmus idején. 20. Levéltári Szemle 57. (2004: 3.) 20–37.
Frisnyák Zsuzsa: Fejezetek az udvari és a kormányzati utazások történetéből. Budapest 2000.
Prossinagg, Hermann: „Im Weidwerk habe ich Frieden, Erholung, Stärke und Freude gefunden.” In: Jagdzeit. Österreichs Jagdgeschichte. Eine Pirsch. Ausstellungskatalog. Wien 1996.
Pápay István: Visszaemlékezések I. Ferenc József és IV. Károly királyról. Budapest 1928.
Ripka Ferencz: Gödöllő a királyi család otthona. Budapest 1896.
Walleshausen Gyula: Vadászatok Gödöllőn. Rubicon (2009: 20.) 7–8. 56–63.
Zoltán János dr.: Vadászat az Osztrák–Magyar Monarchiában. Budapest 2006.